

Ewa SKOWRONEK

Marta J. JÓŹWIK

Andrzej TUCKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

KRAJOBRAZ TURYSTYCZNY – KONCEPCJA TEORETYCZNA

1. Wprowadzenie

Przegląd prac dotyczących ewolucji i zmian funkcji krajobrazów wskazuje na pojawienie się w literaturze naukowej nowego pojęcia, jakim jest „krajobraz turystyczny”. Jest to termin stosunkowo młody i mało konkretny, a jego rozumienie i stosowanie ma zazwyczaj charakter intuicyjny. Bezpośrednie określenia lub definicje tego pojęcia pojawiają się w niezbyt wielu aktualnych publikacjach naukowych poświęconych krajobrazowi lub turystyce. Tymczasem wielu autorów prac naukowych w ich tytułach lub treści używa terminu „krajobraz turystyczny”. Wydaje się więc celowe rozpoczęcie merytorycznej dyskusji dotyczącej stworzenia koncepcji teoretycznej tego pojęcia oraz próby jego zdefiniowania. Doskonalenie definicji krajobrazu turystycznego powinno służyć porządkowaniu zasobów wiedzy oraz lepszemu zrozumieniu istoty pojęcia, a przez to pomóc w określaniu uwarunkowań oraz pożądanych kierunków jego rozwoju.

Wyróżnienie i rozumienie istoty „krajobrazu turystycznego” jest zagadnieniem bardzo ważnym z punktu widzenia właściwego funkcjonowania

środowiska geograficznego. Krajobraz turystyczny, tworzony przez człowieka w celu zaspokojenia jego potrzeb, powinien być bowiem kształtowany zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, a więc wszelkie działania zmierzające do wykorzystania jego zasobów i walorów powinny mieć na względzie zachowanie harmonii między środowiskiem przyrodniczym, kulturowym oraz działalnością społeczno-gospodarczą. Równowaga wymienionych składowych wpływa na utrzymanie ładu przestrzennego oraz kształtuje właściwy rozwój regionów w perspektywie długookresowej.

Celem niniejszego opracowania, obok usystematyzowania aktualnej wiedzy na temat relacji turystyki i krajobrazu, dokonania przeglądu istniejących oraz próby skonstruowania własnej definicji, jest rozpoczęcie dyskusji dotyczącej pojęcia „krajobraz turystyczny”.

2. Krajobraz turystyczny w literaturze przedmiotu

Zdefiniowanie analizowanego terminu nie jest proste. Już samo pojęcie krajobrazu, stosowane przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych, jest wieloaspektowe, wielowymiarowe i wieloznaczne (WOJCIECHOWSKI 1986, s. 20, TERKENLI 2001, s. 199, OSTASZEWSKA 2002, s. 45, ANDREJCZUK 2010, s. 16).

Dokonując przeglądu problematyki badawczej prac naukowych, w których analizowano relacje między turystyką i krajobrazem można stwierdzić, że związki między turystyką a krajobrazem są oczywiste i dostrzegane od dawna (tab. 1). Dla turystyki krajobraz jest ważnym obiektem dociekań, a przy tym jednocześnie przedmiotem użytkowania, kształtowania i zarządzania (PIETRZAK 2010, s. 321). Delimitacja krajobrazów turystycznych oraz analiza ich struktury i funkcjonowania stanowią współcześnie jeden z podstawowych kierunków badań nad turystyką. Turystyka jest w tym przypadku traktowana jako zjawisko przestrzenne, a w polu jej zainteresowania mieści się również przystosowywanie przestrzeni i jej zagospodarowanie w celu realizacji potrzeb turystów (RICHLING 2010, s. 344). Krajobraz jest w tym aspekcie badań bardzo ważnym wymiarem przestrzeni turystycznej (TERKENLI 2000, 2002, 2006, 2011, WŁODARCZYK 2009b, s. 90).

Zaprezentowane zestawienie potwierdza opinie, że analizowany temat jest aktualny i coraz częściej obecny w pracach badawczych przedstawicieli różnych dyscyplin nauki.

Tabela 1. Relacje między krajobrazem i turystyką, przegląd problematyki badawczej

Analizowany problem	Źródła naukowe
[1]	[2]
Krajobraz jako walor turystyczny	<ul style="list-style-type: none"> - S. SCRATON (1998) - C. AITCHISON, N.E. MACLEOD, S.J. SHAW (2000) - <i>Tourism and the Environment: Regional, Economic, Cultural and Policy Issues</i> (2000) - D.C. KNUDSEN i in. (2008) - J.M. RICKLY-BOYD, M.M. METRO-ROLAND (2010) - <i>Problemy Ekologii Krajobrazu</i>: t. XI (2003), t. XVIII (2006), t. XXIII (2009), t. XXV (2009), t. XXVII (2010) - „Turyzm” (2005), t. 15/1–2, (2009), 19/1–2, - „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” nr 12 (2009), nr 14 (2010)
Krajobraz jako źródło walorów turystycznych	
Krajobraz jako środowisko rozwoju turystyki	
Krajobraz jako obiekt oddziaływania turystyki	
Znaczenie krajobrazu dla turystyki, w aspekcie prawidłowego funkcjonowania destynacji turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> - T. TERKENLI (2002, 2011) - C. CLIVAZ (2008) - M. FRANCH i in. (2008, 2010)
Praktyczny aspekt wykorzystania krajobrazu dla turystyki	<ul style="list-style-type: none"> - M. Périgord i P. Donadieu (2007) - C. Clivaz (2008) - opracowania poświęcone aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich, ich wielofunkcyjności i zrównoważonemu rozwojowi - dokumenty planistyczne i narzędzia polityki regionalnej (miast, gmin, województw)
Krajobraz jako ważne ogniwo w teoretycznych rozważaniach dotyczących funkcjonowania i rozwoju obszarów rekreacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> - A.S. KOSTROWICKI (1975) - A. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA (1980)
Rola krajobrazu w wizualnej ocenie estetycznej środowiska przyrodniczego i jego wpływ na przydatność turystyczno-rekreacyjną obszarów	<ul style="list-style-type: none"> - K. H. WOJCIECHOWSKI (1986) - A. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA (1999a, 1999b)
Percepcja krajobrazu przez turystów	<ul style="list-style-type: none"> - N. ELEFTHERIADIS, I.TSALIKIDIS, B. MANOS (1990) - A. KOWALCZYK (1992a i 1992b) - M. HUNZIKER (1995) - S. PIECHOTA (2006) - J.K.S. JACOBSEN (2007) - K. PARZYCH (2009) - A. FYHRI, J.K.S. JACOBSEN, H. TØMMERVIK (2009)
Krajobraz jako element atrakcyjności turystycznej obszaru	<ul style="list-style-type: none"> - B. MEYER (2008) - K. GKOLTSIOU, T.S. TERKENLI (2008) - M.F. CRACOLICI, P. NIJKAMP (2008) - C. IATU, M. BULAI (2011)
Estetyka krajobrazu w kontekście określania walorów turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> - G. BEZKOWSKA (2005)

[1]	[2]
Krajobraz jako podstawa produktu turystycznego lub jego element składowy	<ul style="list-style-type: none"> - J. KACZMAREK, A. STASIAK, B. WŁODARCZYK (2010) - H. GONERA (2012) - A. PRITCHARD, N.J. MORGAN (2000a, 2000b)
Turystyka 4L	- M. FRANCH i in. (2008, 2010)
Miejsce i znaczenie krajobrazu w wykorzystaniu dziedzictwa dla celów turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> - P. HOWARD, D. PINDER (2003) - J. PRZYBYŚ (2008)
Kształtowanie postaw względem określonych krajobrazów, w tym krajobrazu turystycznego	<ul style="list-style-type: none"> - J.M. MIOSEC (1977) - K.H. WOJCIECHOWSKI (1986) - G.M.S. DANN (1999)
Znaczenie krajobrazu dla wizerunku turystycznego miejsca lub obszaru	<ul style="list-style-type: none"> - E. GLIŃSKA (2010) - S. DUDEK-MAŃKOWSKA (2011)
Harmonia i autentyzm krajobrazu w miejscowościach turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> - D. MACCANNELL (2005) - J. URRY (2007) - D. CHYLIŃSKA (2008) - J. SUCHODOLSKI (2008) - A. CHRONIS, R.D. HAMPTON (2008) - T.S. TERKENLI (2000, 2002)
Negatywny wpływ turystyki na krajobraz, „ubożenie krajobrazu”	<ul style="list-style-type: none"> - D. ZARĘBA (2010) - B. CHRENKA, V. IRA (2011)

Źródło: opracowanie własne.

Wracając do terminu „krajobraz turystyczny” i jego znaczenia, należy podkreślić, że w niewielu aktualnych publikacjach naukowych pojawiają się bezpośrednio jego określenia lub definicje. Pierwsze prace, w tytułach których użyto terminu „*tourism/tourist landscapes*” ukazały się już w latach 70. XX w., jak np. artykuł F. FERRARIO (1978) *The tourist landscape a method of evaluating tourist potential and its application to South Africa*. Na przełomie XX/XXI w. publikowali na ten temat m.in: R.G. HEALY (1994) w *The „common pool” problem in tourist landscapes*, A. DIETVORST (1998) *Tourist landscapes: Accelerating transformations*, C. AITCHISON, N.E. MACLEOD, S.J. SHAW (2000) *Leisure and Tourism Landscapes*. Pojęcie krajobrazu turystycznego pojawia się wielokrotnie w pracach T.S. TERKENLI, m.in. (2000, 2002, 2006, 2011) oraz K. GKOLTSIOU, T.S. TERKENLI (2008), poświęconych analizom przestrzeni geograficznej i kulturowej, a także w artykułach J.M.A. PRITCHARD, N.J. MORGAN (2000a, 2000b) oraz J.M. RICKLY-BOYD, M.M. METRO-ROLAND (2010), gdzie jest rozpatrywany w aspekcie marketingu turystycznego i oceny atrakcyjności destynacji turystycznych. Należy podkreślić, że w większości przypadków *tourist landscape* jest analizowany w różnych celach badaw-

czych, bez podawania jego definicji (m.in. CHRONIS, HAMPTON 2008, FYHRI, JACOBSEN, TØMMERVIK 2009, XIAOBO SU 2010, CHRENKA, IRA 2011).

Do grupy autorów, którzy w swoich pracach zdefiniowali pojęcie „kraj-obraz turystyczny”, należą: G. Wall (za: JAFARI 1982), J.P. LOZATO-GIOTART (1993), A. DIETVORST (1998), B. WŁODARCZYK (2009a, s. 124, 2009b, s. 90, 2011, s. 268), A. KOWALCZYK, M. DEREK (2010, s. 131–133), A. RICHLING (2010, s. 341–344) oraz U. MYGA-PIĄTEK (2012, s. 151–153). Aktualne zestawienie spotykanych w literaturze definicji zawiera tab. 2.

Tabela 2. Chronologiczny przegląd definicji krajobrazu turystycznego

Autor	Rok	Definicja
[1]	[2]	[3]
G. Wall	(za: J. JAFARI 1982)	Krajobrazy turystyczne są zarówno naturalne, jak i kulturowe, wykreowane przez człowieka w formie usług lub produktów, które powstały aby zaspokoić potrzeby związane z rozwojem turystyki.
J.P. LOZATO-GIOTART	1993	Krajobraz turystyczny to typ krajobrazu kulturowego, który pod wpływem turystyki zmienia się w sferze funkcjonalnej i symbolicznej.
A. DIETVORST	1998	Krajobraz turystyczny – krajobraz ukształtowany przez materialne i niematerialne/symboliczne przemiany naturalnego krajobrazu przyrodniczego i społeczno-ekonomicznego w celu zaspokojenia oczekiwań turystów i rozwoju gospodarki turystycznej.
A. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA	1999a	Krajobraz turystyczno-rekreacyjny <ul style="list-style-type: none"> – to fizjonomia środowiska geograficznego oraz subiektywny świat wartości postrzegany przez turystę zgodnie z określonym modelem kultury, – to obszar przyrodniczy lub zurbanizowany, w którym turystyka stanowi, przynajmniej okresowo, funkcję dominującą.
A. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA	1999b, s. 15	Krajobraz dla turysty jest subiektywnym światem wartości i interpretacji zgodnych z preferowaną formą działania, a nie następstwem rzeczy lub zjawisk.
R. VAN DER DUIM	2007, s. 967	„Tourismscape” – krajobraz turystyczny, który opiera się na relacjach w danym czasie i przestrzeni pomiędzy elementami sieci łączących agentów (podmioty) zarówno z wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi środowisk, społeczności, organizacji, technologii itd. <ul style="list-style-type: none"> – Ukryta sieć agentów/aktorów i relacji między nimi, które tworzą przestrzeń turystyczną, a w konsekwencji także coś, co można nazwać krajobrazem turystycznym (za: WŁODARCZYK 2009, s. 96). – Istotnymi cechami krajobrazu turystycznego są powiązania sieciowe (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz jego wewnętrzna spójność (komplementarność urządzeń i usług) (za: KOWALCZYK, DEREK 2010).

[1]	[2]	[3]
B. WŁODARCZYK	2009a, s. 124, 2009b, s. 90–92 2011, s. 268	„[...] krajobraz turystyczny jest to fizjonomia przestrzeni turystycznej będąca syntezą elementów przyrodniczych i kulturowych oraz efektów aktywności turystycznej człowieka w przestrzeni. [...] może być określany jako swoisty, trzeci wymiar przestrzeni turystycznej”. [...] jest specyficznym rodzajem czy też częścią szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego”.
A. KOWALCZYK M. DEREK	2010, s. 131–132	„ Krajobraz turystyczny ” jest rodzajem krajobrazu kulturowego, który można najkrócej zdefiniować jako krajobraz naturalny (przyrodniczy), który został przekształcony w wyniku działalności człowieka związanej z turystyką i wypoczynkiem, [...] dotyczy obszarów na tyle przekształconych pod wpływem turystyki, iż zaczynają mieć własną specyfikę, która je różni od innych typów krajobrazów”.
A. RICHLING	2010, s. 343	„ Krajobraz turystyczny [...] może być określony [...] jako system przyrodniczy lub przyrodniczo-antropogeniczny, który wzbudza, lub może potencjalnie wzbudzać czasowe przemieszczenia ludności poza miejsce stałego zamieszkania. [...] to krajobraz cechujący się potencjałem (nie koniecznie wykorzystanym) do pełnienia funkcji turystycznej lub system, który wśród pełnionych funkcji wyróżnia dominanta lub przynajmniej znaczący udział funkcji turystycznej”.
U. MYGA-PIĄTEK	2012, s. 151	Krajobraz turystyczny to podtyp krajobrazu kulturowego, który kształta się w skutek zjawiska turystyki, i którego dominującą funkcją jest obsługa ruchu przyjezdnych. [...] O turystycznym typie krajobrazu stanowią, nie tylko potencjalne walory i dominujące funkcje, co przede wszystkim materialne elementy infrastruktury turystycznej, które wyraźnie organizują przestrzeń i odróżniają ją fizjonomicznie od innych typów funkcjonalnych krajobrazów.
I. POTOCKA	(w druku)	Krajobraz turystyczny – obszar naturalny i/lub kulturowy, w którym zachodzą zjawiska turystyczne (krajobraz obiektywny), będący przedmiotem doświadczenia turystycznego, źródłem emocji i doznań i wówczas istniejący w umyśle turysty (krajobraz subiektywny).

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury.

Na podstawie zestawienia w tab. 2 można zauważyć, jak różnorodne i niespójne są próby konstruowania pojęcia „krajobraz turystyczny”. Wynikają one ze specyfiki badawczej autorów, a przede wszystkim z braku dyskusji naukowej dotyczącej terminu w literaturze przedmiotu, gdzie aktualnie problem ten jest słabo dostrzegany.

3. Koncepcja pojęcia

Analiza zebranych definicji pozwala wyodrębnić liczne zróżnicowane podejścia autorów do wyjaśnienia omawianego pojęcia. Dla części badaczy „krajobraz turystyczny” jest **swoistą fizjonomią środowiska geograficznego lub przestrzeni turystycznej** (np. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA 1999, WŁODARCZYK 2009 a i b), inni traktują go jako **obszar o własnej specyfice, wynikającej z pełnionej funkcji (turystycznej), która różni go od innych typów krajobrazów** (KOWALCZYK, DEREK 2010, MYGA-PIĄTEK 2012), dla niektórych jest on również **rezultatem przekształceń krajobrazu kulturowego związanych z rozwojem turystyki** (ŁOZATO-GIOTART 1993, DIETVORST 1998, KOWALCZYK, DEREK 2010, MYGA-PIĄTEK 2012). Ponadto „krajobraz turystyczny” postrzegany jest jako:

- system przyrodniczy lub przyrodniczo-antropogeniczny, o odpowiednim potencjale do pełnienia funkcji turystycznej, który wzbudza lub może potencjalnie wzbudzać ruch turystyczny (WALL b.r., RICHLING 2010);
- obszar, w którym turystyka stanowi, przynajmniej okresowo, funkcję dominującą (KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA 1999, RICHLING 2010);
- obszar, w którym zagospodarowanie turystyczne stanowi istotną składową krajobrazu (RICHLING 2010, KOWALCZYK, DEREK 2010).

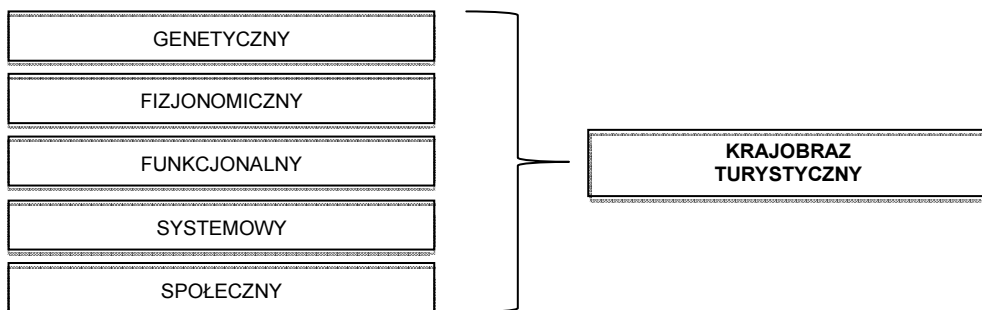
Nieco inne podejścia prezentują R. VAN DER DUIM (2007), dla którego analizowane pojęcie oznacza spójny system, powiązany wewnętrznie i zewnętrznie oraz A. KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA (1999), zdaniem której jest to subiektywny świat wartości i interpretacji turysty.

Na podstawie przedstawionej analizy dorobku innych badaczy, autorzy proponują wyróżnić następujące aspekty i cechy krajobrazu turystycznego (rys. 1):

1. **Aspekt genetyczny** – w tym ujęciu „krajobraz turystyczny” jest formą krajobrazu kulturowego. Jest konsekwencją, rezultatem przemian krajobrazu wynikających z rozwoju funkcji turystycznej. Jest kolejną „warstwą krajobrazu kulturowego”, która może być jednorodna – homogeniczna lub niejednorodna – heterogeniczna (współwystępowanie różnych typów atrakcyjnego turystycznie krajobrazu w destynacji). Może odznaczać się różnym stopniem autentyczności.
2. **Aspekt fizjonomiczny** – krajobraz turystyczny jest odzwierciedleniem działalności turystycznej, która ma na celu zaspokojenie oczeki-

wań turystów i gospodarki turystycznej. Jest swoistą fizjonomią przestrzeni turystycznej, która łączy w sobie elementy przyrodnicze i kulturowe oraz efekty turystycznej aktywności człowieka, która zasadniczo różni go od innych typów krajobrazów.

3. **Aspekt funkcjonalny** – krajobraz turystyczny posiada potencjał (niekoniecznie wykorzystany) do pełnienia funkcji turystycznej. Jest to obszar, w którym funkcja turystyczna stanowi, przynajmniej okresowo, funkcję dominującą. Poszczególnym etapom rozwoju funkcji turystycznej towarzyszy zróżnicowany stopień nasycenia terenu urządzeniami turystycznymi i paraturystycznymi.
4. **Aspekt systemowy** – krajobraz turystyczny tworzą różnorodne powiązania sieciowe (wewnętrzne i zewnętrzne), charakteryzuje się wewnętrzną spójnością, na którą składają się komplementarność urządzeń i usług.

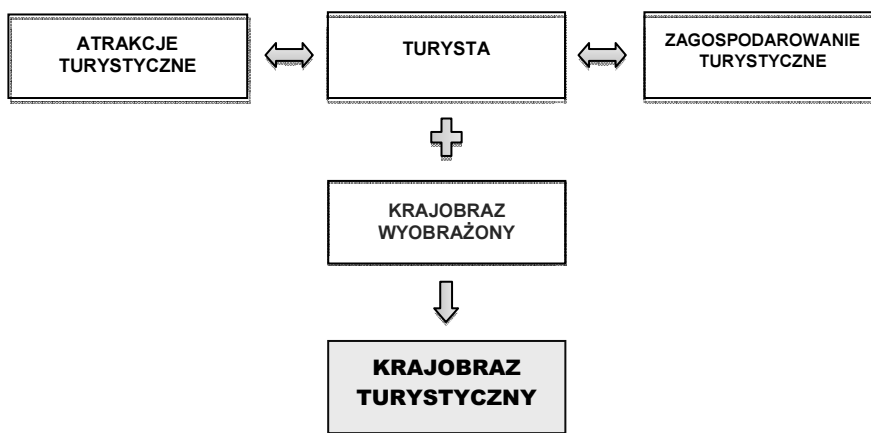

Rys. 1. Aspekty krajobrazu turystycznego
Źródło: opracowanie własne

5. **Aspekt społeczny** – krajobraz turystyczny jest ściśle związany z obecnością turystów, stanowi przedmiot zainteresowania turystów, wzbudza lub może potencjalnie wzbudzać ruch turystyczny. Powstaje w celu zaspokojenia oczekiwań turystów i gospodarki turystycznej. Jest dobierany i wykorzystywany przez turystów zgodnie z preferowaną formą działania. Jest poddawany subiektywnej ocenie i konfrontacji przez turystów w związku z posiadanymi przez nich wyobrażeniami i oczekiwaniami. Jest uwzględniany w dokumentach planistycznych i wdrożeniowych.

Powyższy opis potwierdza złożoną strukturę pojęcia i wskazuje na konieczność prowadzenia wielokierunkowych badań nad jego istotą. Kolejnym, niezwykle istotnym problemem przy konstruowaniu definicji krajobrazu turystycznego wydaje się być wyodrębnienie i wskazanie głównych elementów tworzących omawiane pojęcie.

Na podstawie dotychczasowych rozważań wyróżniono i opisano następujące jego składowe (rys. 2):

Rys. 2. Składowe krajobrazu turystycznego

- 1) **atrakcje turystyczne** – w krajobrazie turystycznym występują specyficzne cechy i elementy środowiska przyrodniczego lub kulturowego oraz wydarzenia i imprezy, które są przedmiotami zainteresowań turystów, odpowiadają ich preferencjom i oczekiwaniom oraz przyciągają ich w określone miejsce;
- 2) **zagospodarowanie turystyczne** – turystyczną funkcję obszaru warunkuje obecność systemu połączonych ze sobą funkcjonalnie oraz komplementarnych urządzeń turystycznych i usług, które powstały w celu udostępnienia turystom atrakcji i które służą zaspokojeniu szeroko rozumianych potrzeb turystyczno-rekreacyjnych człowieka (za: KOWALCZYK, DEREK 2010, s. 18),
- 3) **obecność turysty** lub ruchu turystycznego, wynikająca z zainteresowania danym krajobrazem, sprawia, że istniejący dotychczas krajobraz przyrodniczy lub kulturowy zaczyna pełnić nową funkcję – tu-

rystyczną, która z czasem (w stosunku do zastanej), staje się funkcją równorzędną lub wiodącą.

Wszystkie wymienione elementy tworzą swoistą fizjonomię krajobrazu turystycznego, która różni go od innych typów krajobrazu, np. miejskiego, przemysłowego, rolnego. Bardzo ważnym, niematerialnym składnikiem krajobrazu turystycznego jest ponadto

4) **wyobrażony krajobraz turystyczny** – bezpośrednio związany z turystą. Tworzą go oczekiwania, odczucia i emocje, które towarzyszą turystyce przed, w trakcie i po powrocie z podróży. Turyści wybierają destynacje zgodnie z preferowaną formą aktywności i zainteresowań, a następnie podczas pobytu porównują zastane w miejscach docelowych krajobrazy z wyobrażeniami ukształtowanymi wcześniej przez środowisko społeczne i media. Krajobraz destynacji jest oceniany przez turystów za pomocą zmysłów (sensorycznie) oraz emocjonalnie.

4. Definicja krajobrazu turystycznego

Analiza literatury przedmiotu oraz własne studia związane z krajobrazem pozwoliły na podjęcie próby zdefiniowania krajobrazu turystycznego. Zdaniem autorów krajobraz turystyczny jest wyróżniającą się formą krajobrazu, funkcjonalnie związaną z działalnością turystyczną człowieka. Jest pewną zintegrowaną i komplementarną całością, systemem ukształtowanym w celu zaspokojenia szeroko rozumianych potrzeb turystycznych. Jego atrybutami są: turyści, atrakcje turystyczne i zagospodarowanie turystyczne. Krajobraz turystyczny nie jest jednorodny (występują różne jego typy i odmiany), charakteryzuje się różnym poziomem autentyczności. Jest poddawany subiektywnej ocenie i konfrontacji przez turystów, w związku z ich wyobrażeniami i oczekiwaniami, co wpływa na ciągłe jego przemiany.

Powyższe stwierdzenia pozwalają na sformułowanie następującej definicji:

Krajobraz turystyczny to obszar o swoistej fizjonomii i strukturze, odmiennej od innych typów krajobrazu, rozpoznawalny oraz akceptowany przez turystów, wykreowany w celu zaspokojenia ich potrzeb i oczekiwań.

5. Podsumowanie

Oczywisty jest fakt, że wyjaśnienie i sprecyzowanie terminu „krajobraz turystyczny” wymaga dalszych badań i prac. Zamieszczone w opracowaniu rozważania oraz propozycja autorskiej definicji są skromnym udziałem w dyskusji naukowej dotyczącej pojęcia. Należy podkreślić, że omawiany problem jest aktualnie słabo reprezentowany w literaturze przedmiotu. Termin „krajobraz turystyczny” – jak już stwierdzono – jest nadal mało konkretny, a jego rozumienie ma raczej charakter intuicyjny.

Przedstawiona różnorodność podejść oraz wskazane aspekty i cechy krajobrazu turystycznego świadczą o tym, że jest to pojęcie złożone i trudne do jednoznacznego określenia. Dotychczasowe koncepcje definicji zawierały w sobie elementy wiedzy wielu dyscyplin naukowych (m.in. geografii, ekologii krajobrazu, socjologii, ekonomii), co stwarza możliwość prowadzenia badań interdyscyplinarnych.

Doskonalenie definicji „krajobrazu turystycznego” powinno służyć porządkowaniu zasobów wiedzy oraz lepszemu zrozumieniu istoty pojęcia, a przez to pomóc w określaniu uwarunkowań i pożądanych kierunków korzystania z jego zasobów i walorów.

BIBLIOGRAFIA

- AITCHISON C., MACLEOD N.E., SHAW S.J., 2000, *Leisure and Tourism Landscapes, Social and Cultural Geographies*, Routledge, s. 1–208
- ANDREJCZUK W., 2010, *Krajobraz a turystyka, aspekt konceptualny*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 14, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 15–24.
- BEZKOWSKA G., 2003, *Możliwości wykorzystania elementów strukturalnych krajobrazu w użytkowaniu turystycznym*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Krajobraz – turystyka – ekologia*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. XI, PWSZ im. J. A. Komeńskiego w Lesznie, PAEK, Leszno, s. 259–271.
- BEZKOWSKA G., 2005, *Znaczenie estetyki krajobrazu w określaniu walorów turystycznych*, „Turystyka i Hotelarstwo” 8, Wyd. WSTH, Łódź, s. 43–60.
- CHRENKA B., IRA V., 2011, *Transformation of tourist landscapes in mountain areas. Case studies from Slovakia*, „Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geography”, 5.2, s. 13–20.
- CHRONIS A., HAMPTON R.D., 2008, *Consuming the authentic Gettysburg, How a tourist landscape becomes an authentic experience*, „Journal of Consumer Behaviour” 7, 2, s. 111–126.
- CHYLIŃSKA D., 2008, *Harmonia i autentyzm krajobrazu widzialnego, a wykorzystanie architektury regionalnej i jej cech w turystyce*, [w:] A. Zaręba, D. Chylińska (red.), *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 221–229.

- CLIVAZ C., 2008, *Tourism and Landscape, between conflict and common interests*, Institut of Economics & Tourism, University of Applied Sciences Western Switzerland, Sierre, ze strony: http://www.alptel.net/IMG/pdf/1_Clivaz_C_15February08.pdf. (10.06.2012).
- CRACOLICI M.F., NIJKAMP P., 2008, *The Attractiveness and Competitiveness of Tourist Destination. A study of Southern Italian Regions*, „Tourism Management” 30, s. 336–344.
- DANN G.M.S., 1999, *Writing out the tourist in space and time*, „Annals of Tourism Research” 26, s. 159–187.
- DIETVORST A., 1996, *Tourist landscapes. Accelerating transformations*, [w:] S. Scraton (ed.), *Leisure, Time and Space, Meanings and Values in People's Lives*, LSA Publication 57, Brighton, s. 13–24.
- DUIM VAN DER R., 2007, *Tourism scapes an actor – network perspective*, „Annals of Tourism Research” 34, 4, s. 961–976.
- DUDEK-MAŃKOWSKA S., 2011, *Koncepcja wizerunku miasta*, [w:] A. Grzegorzczak, A. Kochanec (red.), *Kreowanie wizerunku miast*, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa, s. 42–67.
- ELEFThERiADIS N., TSALIKIDIS I., MANOS B., 1990, *Coastal landscape preference evaluation. A comparison among tourists in Greece*, „Environmental Management” 14, 4, s. 475–487.
- FERRARIO F., 1978, *The tourist landscape a method of evaluating tourist potential and its application to South Africa*, „Dissertation Abstracts International, A” 38, 8, ss. 5050.
- FRANCH M., MARTINI U., BUFFA F., PARISI G., 2008, *4L tourism (landscape, leisure, learning and limit), responding to new motivations and expectations of tourists to improve the competitiveness of Alpine destinations in a sustainable way*, „Tourism Review” 63 (1), s. 4–14.
- FRANCH M., MARTINI U., BUFFA F., 2010, *Profili hard-path e soft-path dei Turisti 4L in Italia, risultati di un'indagine sui viaggiatori del CTS*, DISA Working Paper 2010/02, Università degli Studi di Trento, Trento, s. 1–61.
- FYHRI A., JACOBSEN J.K.S., TØMMERVIK H., 2009, *Tourists' landscape perceptions and preferences in a Scandinavian coastal region*, „Landscape and Urban Planning” 91, s. 202–211.
- GKOLTSIOU K., TERKENLI T.S., 2008, *Landscape Indicators, a Promising Tool for the Analysis of Tourist Landscape Structure*, <http://www.geo.aegean.gr/earthconference2008/papers/papers/A10ID186.pdf> (15.03.2013).
- GLIŃSKA E., 2010, *Kreowanie wizerunku miasta o funkcji turystycznej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 591, Ekonomiczne Problemy Usług 53, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 128–136.
- GONERA H., 2012, *Krajobraz jako podstawa produktu turystycznego. Krajobrazy Pomorza – Krajobrazy nadmorskie, rozwój turystyki a krajobraz*, Landbrand s.c., 16.08.2012 r. ze strony, http://www.krajobrazy.pomorskie.eu/res/krajobrazy/krajobraz_nadmorski/5___h_gonera_krajobraz_jako_podstawa_12.06.pdf. (20.07.2012).
- HEALY R.G., 1994, *The „common pool” problem in tourist landscapes*, „Annals of Tourism Research” 21, 3, s. 596–611.
- HOWARD P., PINDER D., 2003, *Cultural heritage and sustainability in the coastal zone, Experiences in southwest England*, „Journal of Cultural Heritage” 4, 1, s. 57–68.
- HUNZIKER M., 1995, *The spontaneous reforestation in abandoned agricultural lands, perception and aesthetic assessment by locals and tourists*, „Landscape and Urban Planning” 31, s. 399–410.
- IATU C., BULAI M., 2011, *New approach in evaluating tourism attractiveness in the region of Moldavia (Romania)*, „International Journal of Energy and Environment” 2, 5, s. 165–174.
- JACOBSEN J.K.S. 2007, *Use of Landscape Perception Methods in Tourism Studies, „A Review of Photo-Based Research Approaches, Tourism Geographies”*, 9, 3, s. 234–253.

- JAFARI, J., 1982, *The tourism market basket of goods and services, the components and nature of tourism*, [w:] T.V. Singh, J. Kaur, D.P. Singh (eds.), *Studies in tourism, wildlife, parks, conservation*, Metropolitan Book Co. Pvt. Ltd, New Delhi, s. 1–12
- KACZMAREK J., STASIAK A., WŁODARCZYK B., 2010, *Produkt turystyczny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 1–447.
- KOSTROWICKI A.S. 1975, *Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją*, „Przegląd Geograficzny” 47, 2, s. 263–277.
- KOWALCZYK A., 1992a, *Badanie spostrzegania krajobrazu multisensorycznego – podstawą kształtowania obszarów rekreacyjnych*, WSP, Bydgoszcz, s. 1–124.
- KOWALCZYK A., 1992b, *Metodologia i metodyka badań percepcji środowiska z punktu widzenia potrzeb turystyczno-wypoczynkowych*, [w:] *Metody oceny środowiska przyrodniczego*, „Gea” 2, s. 25–36.
- KOWALCZYK A., 2007, *Atrakcyjność turystyczna krajobrazu kulturowego*, [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 121–132.
- KOWALCZYK A., DEREK M., 2010, *Koncepcja krajobrazu turystycznego*, [w:] *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 131–134.
- KNUDSEN D.C., METRO-ROLAND M. M., SOPER A.K., GREER C.E. (eds.), 2008, *Landscape, Tourism, and Meaning*, Aldershot, Ashgate, s. 1–176.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1980, *Terytorialny system rekreacyjny, analiza struktury i charakteru powiązań*, IGIPIZ PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – PAN, Wrocław, s. 1–121.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1999a, *Kulturowe uwarunkowania oceny i waloryzacji krajobrazów turystyczno-rekreacyjnych*, [w:] M. Pietrzak (red.), *Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. V, Poznań.
- KRZYMOWSKA-KOSTROWICKA A., 1999b, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, PWN, Warszawa, s. 1–239.
- LOZATO-GIOTART J.P., 1993, *Géographie du tourisme*, Masson, Paris, 1–312.
- MACCANNELL D., 2005, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, Muza SA, Warszawa, s. 64–257.
- MEYER B., 2008, *Krajobraz jako element atrakcyjności turystycznej obszaru*, [w:] A. Zareba, D. Chylińska (red.), *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 119–126.
- MIOSSEC J.M., 1977, *L’image touristique comme introduction à la géographie du tourisme*, „Annales de Géographie” 86, s. 55–70.
- MYGA-PIĄTEK U., 2012, *Krajobrazy kulturowe. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*, Pracownia Komputerowa Jacka Skalmierskiego, Katowice, s. 1–404.
- OSTASZEWSKA K., 2002, *Geografia krajobrazu. Wybrane zagadnienia metodologiczne*, PWN, Warszawa, s. 1–227.
- PARZYCH K., 2009, *Postrzeganie kurortu nadmorskiego przez turystów na przykładzie Łeby*, „Problemy Ekologii Krajobrazu” XXV, PWSZ im. J. A. Komeńskiego w Lesznie, PAEK, Leszno, s. 139–145.
- PÉRIGORD M., DONADIEU P., 2007, *Le paysage. Entre nature et cultures*, Armand Colin, collection 128, s. 1–128.
- PIECHOTA S., 2006, *Percepcja krajobrazu rekreacyjnego Pszczewskiego Parku Krajobrazowego*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 1–104.
- PIETRZAK M., 2010, *Krajobraz rekreacyjny – istota, treść i zakres pojęcia*, [w:] A. Richling (red.), *Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja*, „Problemy Ekologii Krajobrazu” XXVII, PSW im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, PAEK, Warszawa – Biała Podlaska, s. 321–326.

- „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 12: *Polskie krajobrazy wiejskie dawne i współczesne*, Z. Kuriata (red.), Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 1–272.
- „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 14: *Krajobraz a turystyka*, W. Andrejczuk (red.), Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 1–360.
- PRITCHARD A., MORGAN N.J., 2000a, *Constructing tourism landscapes – gender, sexuality and space*, „Tourism Geographies, An International Journal of Tourism Space, Place and Environment” 2, 2, Routledge, s. 115–139.
- PRITCHARD A., MORGAN N.J., 2000b, *Privileging the male gaze – Gendered tourism landscapes*, „Annals of Tourism Research” 27, 4, Elsevier s. 884–905
- „Problemy Ekologii Krajobrazu”: *Krajobraz – turystyka – ekologia*, M. Pietrzak (red.), t. XI, PWSZ im. J.A. Komeńskiego w Lesznie, PAEK, Leszno, 2003, s. 1–354.
- „Problemy Ekologii Krajobrazu”: *Krajobraz kulturowy. Cechy – walory – ochrona*, W. Wołoszyn (red.), t. XVIII, Zakład Ochrony Środowiska UMCS, PAEK, Lublin, s. 1–595.
- „Problemy Ekologii Krajobrazu”: *Ekologia krajobrazu – problemy badawcze i utylitarne*, J. Balon, M. Jodłowski (red.), t. XXIII, IGiGP UJ, PAEK, Kraków, 2009, s. 1–208.
- „Problemy Ekologii Krajobrazu”: *Turystyka a ochrona środowiska przyrodniczego – stan i perspektywy badań*, S. Piechota (red.), t. XXV, PWSZ im. J.A. Komeńskiego w Lesznie, PAEK, Leszno, 2009, s. 1–182.
- „Problemy Ekologii Krajobrazu”: *Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja*, A. Richling (red.), t. XXVII, PSW im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, PAEK, Warszawa – Biała Podlaska, 2010, s. 1–515.
- PRZYBYŚ J., 2008, *Dylematy wiejskiej turystyki kulturowej*, [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 85–121.
- RICKLY-BOYD, J.M., METRO-ROLAND M.M., 2010, *Background to the fore. The prosaic in tourist places*, „Annals of Tourism Research” 37 (4), Elsevier, s. 1164–1180.
- RICHLING A., 2010, *O krajobrazie raz jeszcze. Czy istnieją krajobrazy rekreacyjne?* [w:] A. Richling (red.), *Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja*, „Problemy Ekologii Krajobrazu” XXVII, PSW im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, PAEK, Warszawa – Biała Podlaska, s. 341–344.
- SCRATON S. (eds.), 1998, *Leisure, Time and Space, Meanings and Values in People’s Lives*, LSA Publication 57, Brighton, s. 1–198.
- SUCHODOLSKI J., 2008, *Kształtowanie współczesnej zabudowy miejscowości turystycznych w sudeckim krajobrazie kulturowym na przykładzie Zieleńca w Górach Orlickich*, [w:] A. Zareba, D. Chylińska (red.), *Studia krajobrazowe jako podstawa właściwego gospodarowania przestrzenią*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 187–197.
- URRY J., 2007, *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 154–218.
- „Tourism and the Environment, Regional, Economic, Cultural and Policy Issues”, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2000, Netherlands, 1–388.
- TERKENLI T.S., 2000, *Landscapes of tourism, A cultural geographical perspective*, „Tourism and the Environment, Regional, Economic, Cultural and Policy Issues”, Briassoulis H., Jan van der Straaten J., Second Edition, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, s. 179–202.
- TERKENLI T.S., 2001, *Towards a theory of the landscape, Aegean landscape as a cultural image*, „Landscape and Urban Planning” 57, pp. 197–208.
- TERKENLI T.S., 2002, *Landscapes of tourism, towards a global cultural economy of space?*, „Tourism Geographies” 4 (3), Routledge, pp. 227–254.

- TERKENLI T.S., 2006, *Landscapes of a New Cultural Economy of Space*, an introduction, T.S. Terkenli & A. M.d' Hauteserre (eds.), Dordrecht, Springer 2006, Netherlands, pp. 1–19.
- TERKENLI T.S., 2011, *From Landscape to Tourism and Back, The Emergence of a Greek Landscape Conscience in Landscape, Identities and Development*, Z. Roca, P. Claval, J.A. Agnew, Farnham, Surrey; Burlington, VT, Ashgate, England, s. 227–243
- „Turyzm”, 2005, 15/1–2.
- „Turyzm”, 2009, 19/1–2.
- WŁODARCZYK B., 2009a, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 1–269.
- WŁODARCZYK B., 2009b, *Krajobrazy przestrzeni turystycznej*, „Turyzm” 19/ 1–2, s. 89–97.
- WŁODARCZYK B., 2011, *The Tourism Landscape and Tourist Space of the City*, „Folia Turistica” 25 (1), s. 265–282.
- WOJCIECHOWSKI K.H., 1986, *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, Lublin, UMCS, s. 1–283.
- XIAOBO SU, 2010, *The Imagination of Place and Tourism Consumption, A Case Study of Lijiang Ancient Town, China*, „Tourism Geographies” 12, 3, s. 412–434.
- ZARĘBA D., 2010, *Ekoturystyka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, s. 1–182.